

DZIAŁALNOŚĆ OŚWIATOWA W GARNIZONIE BIAŁA PODLASKA W LATACH 1918-1939

Rozprawy Społeczne, Nr 1 (VII), 2013

Paweł Borek

Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Borek P. (2013), *Działalność oświatowa w garnizonie Biała Podlaska w latach 1918-1939*. Rozprawy Społeczne, 1 (VII), s. 7-12

Streszczenie: W okresie międzywojennym Biała Podlaska była miastem garnizonowym, w którym stacjonował 34 pułk piechoty oraz 9 pułk artylerii lekkiej. Obecność wojska powodowała, iż wytworzyły się tu specyficzne relacje, na bazie których kształtowały się trwałe i silne związki wojska z miejscowym społeczeństwem, zwłaszcza zaś na płaszczyźnie politycznej, ekonomicznej i społeczno-kulturalnej w bardzo szerokim tego słowa znaczeniu. Wojsko stanowiło także ważną drogę kariery dla młodzieży regionu – bardzo często dopiero podczas służby młodzi żołnierze mogli poszerzyć swoje wiadomości o Polsce i świecie, zapoznać się z osiągnięciami cywilizacyjnymi, takimi jak np. radio, kino, czy wreszcie zdobyć zawód. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie niezmiernie ważnej działalności oświatowej wśród żołnierzy, omówienie działalności Polskiego Białego Krzyża, nauczania przedpoborowych, i walki z analfabetyzmem wśród żołnierzy oraz różnego rodzaju kursów specjalistycznych organizowanych w garnizonie. Działalność ta odgrywała ogromną rolę w wychowaniu rodzącego się wojska niepodległej Polski.

Słowa kluczowe: Wojsko Polskie II RP, garnizon Biała Podlaska, oświata, walka z analfabetyzmem, nauczanie przedpoborowych, Polski Biały Krzyż

W odrodzonym Wojsku Polskim już od pierwszych chwil jego istnienia duży nacisk położono na pracę oświatowo-wychowawczą z żołnierzami. Władze wojskowe nawiązywały do tradycji wychowania żołnierskiego doby powstań narodowych, i podkreślały rolę oficera-wychowawcy. Józef Piłsudski twierdził, iż: [...] podstawą armii jest dusza prostego żołnierza. Dopóki dusza ta jest silna, armia wytrzyma dołę i niedołę. Dobrym oficerem jest ten, który w duszę żołnierską umie wpoić hart, by ona nawet w smutnych kolejach wojny, niepowodzeniach i porażkach nie załamała się¹.

Za główny cel postawiono sobie rozpraszanie obaw młodzieży przed służbą wojskową, wpojenie podstawowego zasobu wiedzy o Polsce, tradycjach oręża polskiego, powinnościach obywatela i żołnierza, budzenie zaufania do kadry oficerskiej i podoficerskiej, ograniczenia analfabetyzmu wśród poborowych. Poborowym chciano wpoić przekonanie, że jako obywatele wolnego państwa powołani zostali do wypełnienia zaszczytnego obowiązku obrony Ojczyzny².

Już w grudniu 1918 r. zaczęto tworzyć struktury przeznaczone do prowadzenia pracy oświatowo-wychowawczej w wojsku. Nadzór nad wszystkimi szkołami przejął Departament Szkolnictwa Wojskowego. Dowódców Okręgów Generalnych, i samodzielnych oddziałów zobowiązano do powołania

referentów oświatowych, odpowiedzialnych przed nimi za całokształt swej pracy. Referaty oświatowe zajęły się: szkołami początkowymi (nauczania analfabetów), bibliotekami wojskowymi oraz opieką nad życiem kulturalnym żołnierzy (świetlice, wycieczki, zespoły artystyczne, biblioteki, kolportaż książek, etc.). Pracę oświatowo-wychowawczą początkowo traktowano jako pozasłużbową. Brakowało przede wszystkim odpowiedniej kadry – oficerowie i podoficerowie wywodzący się z byłych armii zaborczych nie nadawali się do tych zadań, ponieważ wielu z nich samemu musiało uczyć się na kursy z jęz. polskiego i historii³. Duże znaczenie miał tu również fakt, że podstawy Wojska Polskiego w pierwszym okresie tworzyli ochotnicy. Po wcieleniu w marcu 1919 r. poborowych zaistniała potrzeba prowadzenia akcji oświatowej w wojsku, gdyż znaleźli się w nim rekruci-analfabeci, o niskim poziomie świadomości narodowej. 21 lipca 1919 r. Sejm uchwalił ustawę „O przymusowym nauczaniu analfabetów w Wojsku Polskim”. Od tego momentu nauczanie analfabetów i wychowanie obywatelskie żołnierzy stały się obowiązkiem armii⁴.

Rozkazem z 6 sierpnia 1919 roku Ministerstwo Spraw Wojskowych (MSWojsk.) polecało, aby praca oświatowo-wychowawcza miała charakter służbowy, a odpowiedzialność za jej prowadzenie spadała na dowódców wszystkich szczebli. Wobec znacznego rozszerzenia zakresu działalności Departamentu Naukowo-Szkolnego MSWojsk. sekcję pedagogiczną rozbudowano, i przekształcono w sekcję kulturalno-oświatową (jej obowiązkiem było sprawowanie nadzoru nad oświatą i wychowaniem obywatelskim

Adres do korespondencji: Paweł Borek, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Sidorska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: pabor@o2.pl

¹ J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937, s. 99.

² J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996, s. 11.

³ Ibidem, s. 12.

⁴ L. Wyszczelski, *Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918-1945*, Warszawa 2004, s. 50.

w wojsku). Departament zaczął organizować też kursy instruktorskie dla referentów oświatowych, po których uzyskiwali oni status kierownika oświatowego lub nauczyciela. Do ich głównych obowiązków na szczeblu kompanii, baterii, szwadronu, należało: prowadzenie żołnierskiej szkoły początkowej, biblioteki, kolportaż książek i prasy oraz opieka nad życiem kulturalnym żołnierzy. We wrześniu 1919 r. minister spraw wojskowych powołał stanowisko inspektora oświaty w Wojsku Polskim, do którego zadań należało m.in. kontrolowanie pracy oświatowej w wojsku i utrzymywanie łączności pomiędzy MSWojsk., a instytucjami cywilnymi, pomagającymi armii w prowadzeniu tej działalności⁵. Oprócz dowódców wyższych szczebli dowodzenia ważne miejsce w systemie wychowania żołnierskiego zajmowali kapelani wojskowi, a także towarzyszące im kościelne oprawy świąt żołnierskich. Świąta poprzedzano zazwyczaj pogadankami w oddziałach.

Rok 1920 przyniósł dalszą reorganizację i rozbudowę aparatu oświatowo-wychowawczego. W jednostkach wojskowych istniały tzw. ogniska oświatowe odpowiedzialne za dostarczanie żołnierzom na linię frontu materiałów propagandowych i informacyjnych oraz zaspokajanie ich potrzeb kulturalnych podczas odpoczynku, i przerw w walce. Aparat oświatowo-wychowawczy armii korzystał z pomocy wielu organizacji społecznych i zawodowych, takich jak: PCK, Liga Kobiet, Koło Polek, Polska Macierz Szkolna, Związek Zawodowy Nauczycieli Szkół Średnich, Inspektorat Szkolny Nauczycieli Szkół Powszechnych. Pomoc ta polegała zarówno na dostarczaniu wykształconych pracowników, jak i zbieraniu funduszy, pomocy naukowych, książek, czy wyposażania sal lekcyjnych⁶.

Dopiero jednak po przejściu armii na stopę pokojową można było rozpocząć systematyczną pracę nad wyszkoleniem i wychowaniem żołnierzy. Działalnością kulturalno-oświatową na terenie Okręgu Korpusu kierował jego dowódca poprzez kierowników samodzielnego referatu oświatowego i biblioteki okręgowej. W garnizonach natomiast pracą tą kierował dowódca garnizonu z pomocą oficera oświatowego, pracowników bibliotek garnizonowych i Domów Żołnierza. Z kolei na szczeblu oddziałów i pododdziałów za przebieg działalności kulturalno-oświatowej i wychowawczej odpowiadali ich dowódcy; z kolei jej bezpośrednimi organizatorami i wykonawcami byli oficerowie oświatowi, wspierani przez podległych im podoficerów. Obowiązek kontrolowania pracy oficerów oświatowych i osób cywilnych, zatrudnionych w wojskowych świetlicach, bibliotekach oraz prowadzących kursy i lekcje dla żołnierzy spoczywał na dowódcach jednostek. Każdego roku musieli oni sporządzać szczegółowe sprawozdania dla WINW z przebiegu pracy kulturalno-oświatowej i wychowawczej w podległych sobie oddziałach⁷.

⁵ Ibidem, s. 13.

⁶ Ibidem, s. 74-75.

⁷ J. Kęsik, *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wrocław 1998, s. 137-138.

Prawdziwym problemem dla kadry prowadzącej wychowanie i szkolenie żołnierzy był duży odsetek analfabetów, pochodzących głównie ze wsi. Często okazywało się też, że rzeczywista liczba analfabetów trafiających do pułków była znacznie wyższa, niż wykazywały to sprawozdania komisji poborowych. Po kilku tygodniach służby wychodziło bowiem na jaw, że duża część żołnierzy, których komisje nie zaliczały do analfabetów (posiadali oni świadectwa ukończenia kilku klas szkoły powszechnej) poza złożeniem własnego podpisu nie potrafił czytając i pisać. Wzrost liczby analfabetów wiązał się także i z tym, że w latach 1921-1923 poborem do wojska objęto mieszkańców Kresów Wschodnich, gdzie poziom szkolnictwa i oświaty stał na bardzo niskim poziomie⁸. Dla wielu rekrutów z tamtych terenów swoistym novum były nawet takie zdobycze cywilizacyjne, jak bieżąca woda, światło elektryczne, nie mówiąc już o rowerze, czy samochodzie.

W pułkach 9 DP przymusowe nauczanie analfabetów i półanalfabetów rozpoczęto już jesienią 1919 r., z polecenia pułkownika Władysława Sikorskiego. Ze względu na działania wojenne praca oświatowa była jednak prowadzona dorywczo, dlatego walkę z analfabetyzmem kontynuowano również po zakończeniu wojny. Trzeba jednak stwierdzić, że kultura i oświata w 9 DP stały na dość wysokim poziomie, głównie ze względu na dawnych peowiaków, wśród których praktycznie nie było analfabetów.

Akcja przymusowego nauczania napotykała jednak na poważne trudności kadrowe, finansowe i lokalowe. Warunki pokojowej egzystencji w garnizonach w pierwszych latach powojennych nie zawsze pozwalały na prowadzenie tego typu zajęć. Wiele kompletnie zdewastowanych budynków wymagało kapitalnego remontu. Nauka przymusowa w okresie jesienno-zimowym trwała od listopada do marca, po 10 godzin tygodniowo, a lekcje odbywały się po południu. Żołnierzy uczono podstaw matematyki, historii, geografii, języka polskiego, jednak najwięcej czasu poświęcano na naukę czytania i pisanie. Z kolei od kwietnia do października naukę prowadzono 2-3 godziny tygodniowo, ale podczas manewrów ograniczano się do zaledwie jednej godziny w tygodniu. Nauka kończyła się egzaminem. Rozkład lekcji na kursach uzależniony był od dowódców jednostek i dostosowany był do miejscowych warunków i możliwości. W latach 1922-1923 we wszystkich Okręgach Korpusów przeprowadzono inspekcje kursów przymusowego nauczania. Inspektorów zaskoczyła duża liczba uczestników kursów, przekraczająca często połowę stanu osobowego oddziału⁹.

Praca w kierunku podniesienia poziomu kulturalnego i oświatowego w armii polskiej miała polegać na przekształceniu żołnierza-analfabety w żołnierza-obywatela. Podjąć się tego miała Sekcja Kulturalno-Oświatowa, obejmująca cztery działy: 1) dział naukowo-odczytowy; 2) dział biblioteczny; 3)

⁸ P. Stawewski, *Polityka wojskowa Polski 1921-1926*, Warszawa 1981, s. 117.

⁹ L. Wyszczelski, op. cit., s. 103.

dział kulturalno-rozrywkowy; 4) dział pedagogiczny. PBK, jako Centrala Stowarzyszeń pracujących dla wojska, miał pomagać organizacjom posiadającym placówki kulturalno-oświatowe w dostarczaniu pomocy naukowych, biblioteczek i kadr nauczycielskich oraz koordynować pracę poszczególnych organizacji¹⁰.

Istotnym problemem na drodze pracy oświatowo-wychowawczej był skład narodowościowy Wojska Polskiego. Corocznie do jednostek garnizonu białskiego wcielano kolejny rocznik poborowych, głównie Polaków, ale również znaczny procent (ok. 40%) mniejszości narodowych – zwłaszcza Białorusinów i Żydów. Większość z nich pochodziła ze wschodnich rejonów kraju i była najczęściej analfabetami lub półanalfabetami. Mniejszości narodowe, zwłaszcza ukraińska odnosiły się do Wojska Polskiego z dużą rezerwą, jeśli nie wręcz wrogością. Również Żydzi byli nastawieni do Wojska Polskiego negatywnie i uchylali się od poboru, a ci pochodzący z Kresów Wschodnich posługiwali się językiem rosyjskim¹¹.

Z pochodzeniem narodowościowym żołnierzy ściśle wiązała się także struktura wyznaniowa wojska. Przeważająca większość Polaków należała do kościoła rzymsko-katolickiego, małe grupy do wyznań ewangelickich, kościoła greckokatolickiego i prawosławnego. Między Ukraińcami przeważali grekokatolicy i prawosławni, a wśród Białorusinów prawosławni. Żydzi byli wyznania mojżeszowego, z kolei Niemcy należeli do wyznań ewangelickich¹².

Niski poziom wykształcenia wcielanych poborowych znacznie komplikował proces wyszkolenia wojskowego. Dotyczyło to zwłaszcza szkolenia podoficerów rezerwy. Dowódcy pułków 9 DP często meldowali, że ze względu na niski poziom oświaty wcielanych poborowych nie byli oni w stanie wyszkolić narzuconego im procentu podoficerów rezerwy. Procent analfabetów i półanalfabetów we wcielanych rocznikach kształtował się różnie. W październiku 1922 r. w jednostkach garnizonu Biała Podlaska analfabeci stanowili ok. 5%. Z kolei półanalfabetów w 34 pułku piechoty było 15%, a w 9 pap 30%¹³.

Rok później wśród wcielonych do służby procent analfabetów i półanalfabetów niestety wzrósł. W marcu tego roku w 34 pp przymusowym nauczaniem objętych było 964 żołnierzy: w I batalionie 293, w II – 195, w III – 233, w batalionie sztabowym 243¹⁴. Oczywiście cały czas starano się zmienić ten stan rzeczy – w 1928 roku „Podlasiak” pisał: oświata

[w wojsku – przyp. P.B.] stoi na wysokim poziomie, gdyż każdy dowódca stara się, by w jego kompanii nie było analfabetów. Nauka czytania i pisania odbywa się regularnie, choć prowadzi się ją z wieloma trudnościami. Prócz nauki odbywają się pogadanki i odczyty z dziedziny historycznej, społecznej, higienicznej, etycznej, itp.¹⁵

Z kolei we wrześniu 1931 r. spośród poborowych wcielonych do 34 pp analfabeci stanowili 12%, a półanalfabeci 20%¹⁶. W 1935 r. wśród poborowych wcielonych do 9 pal było 10% analfabetów i półanalfabetów. Dwa lata później wśród poborowych wcielanych do 34 pp analfabeci stanowili 10%, a 14% półanalfabeci¹⁷.

Dowódca 9 DP w meldunku do dowództwa OK IX z 12 lipca 1938 r. stwierdzał, że wśród poborowych rocznika 1914, wcielanych do podległych jednostek, analfabeci stanowili 13%. Wśród poborowych rocznika 1915 procent analfabetów sięgał od 6% do 8%, około 10% poborowych było półanalfabetami. Rocznik 1914 na wiosnę ukończył naukę w żołnierskiej szkole początkowej, a rocznik 1915 miał ją rozpocząć jesienią¹⁸.

Tabela 1. Rok szkolny 1937/1938 w Początkowej Szkole Żołnierskiej 9 DP (dane dotyczą tylko garnizonu Biała Podlaska)

jednostka	uczyło się	ukończyło
34 pp	59	49 (10 uczyło się dalej)
9 pal	28	2

Źródło: J. Izdebski, *Dzieje 9 Dywizji Piechoty*, Warszawa 2000, s. 130.

Często do szkoły podoficerskiej kierowano Polaków mających nieukończoną szkołę powszechną. Do 34 pp wcielono 46 półinteligentów, spośród których 5 nie zakwalifikowano do przeszkolenia. Białski pułk piechoty miał wyszkolić 124 podoficerów rezerwy, a nadawało się jedynie 26¹⁹. W roku szkolnym 1937/1938 funkcję oficera oświatowego w garnizonie białskim pełnił pchor. Henryk Lesiuk z 34 pp²⁰.

Jak już wspomniano – co roku jesienią i zimą żołnierzy białskiego garnizonu przymusowo uczono czytania i pisania. W pododdziałach każdemu analfabecie przydzielono najlepiej piszącego żołnierza, który wieczorami uczył swojego kolegę pod nadzorem podoficera oświatowego. Zajęcia te odbywały się przeważnie trzy razy w tygodniu. Poza garnizonem żołnierzom starano się zapewnić możliwość regularnego słuchania pogadank wychowawczych również

10 Szerzej na ten temat zob.: A. Niewęgłowska, *Działalność oświatowo-wychowawcza Polskiego Białego Krzyża do 1921 roku*, [W:] *Wychowanie patriotyczno-obronne. Tradycje i współczesność*, pod red. R. Kalinowskiego, J. Kunikowskiego i L. Wyszczelskiego, Siedlce 2004, s. 47-55.

11 P. Borek, *Garnizon Wojska Polskiego w Białej Podlaskiej w latach 1918-1939*, Biała Podlaska 2006, s. 121.

12 J. Odziemkowski, B. Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, s. 192.

13 Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), Akta 9 Dywizji Piechoty (dalej Akta 9 DP), *Meldunek dowództwa 9 DP L.dz.1974/22 tj. z 15 X 1922 r.*, sygn. I. 313.9.32.

14 Ibidem, *Sprawozdanie dowódcy 34 pp z wyszkolenia pułku za I kwartał 1923 r. L.dz. 334 z 21.III.1923 r.*, sygn. I. 313.9.32.

15 *W dziesiątą rocznicę 34 p. p.*, „Podlasiak” nr 48 z 25.XI.1928, s. 8.

16 CAW, *Spostrzeżenia i uwagi dotyczące całokształtu zagadnień polityczno-narodowościowych z dn. 10.IX.1931 r.*, sygn. I. 313.9.31.

17 P. Borek, op. cit.

18 J. Izdebski, *Dzieje 9 Dywizji...*, s. 130.

19 Ibidem, s. 129.

20 W 1927 r. w 9 pal referatem oświatowym pułku był ppor. Wojtowicz (miał kontrolować oświatę w pułku i co tydzień sporządzać sprawozdania dla dowódcy), CAW, Akta 9 pal, *Rozkaz dzienny nr 238 z 28.X.1927 r.*, sygn. I.322.9.5.

na ćwiczeniach. Były one stałym elementem wszelkiego rodzaju rocznic, uroczystości i świąt. W czasie większych uroczystości, szczególnie kiedy do koszar zapraszano cywilów, pogadankę do żołnierzy wygłaszał dowódca oddziału lub jego zastępca.

Aby praca oficerów oświatowych przebiegała sprawnie, również i dla nich organizowano kursy doszkalające. W 9 Dywizji Piechoty czterotygodniowy kurs zorganizowano już w sierpniu 1922 r.²¹

Praca oświatowa w bialskim garnizonie nie byłaby jednak tak skuteczna, gdyby nie pomoc PBK. W akcję zwalczania analfabetyzmu wśród żołnierzy włączyli się aktywnie nauczyciele miejscowych szkół (zwłaszcza zaś Liceum im. J. I. Kraszewskiego) z prof. Marią Kałuszyńską na czele. Koło PBK powstało tutaj w styczniu 1935 r., a do jego zarządu weszli m.in.: ks. kap. Stanisław Wójcik, kpt. Władysław Pawłowski, kpt. Zofia Żardecka, ks. Leśniowski oraz w/w Maria Kałuszyńska. Akcję oświatową podzielono na trzy grupy: nauczanie, pracę świetlicową oraz akcję biblioteczną. Dzięki pomocy ze strony dowódcy 34 pp – płk. Jana Świąteckiego oraz całego korpusu oficerskiego działalność PBK w 34 pp i III/9 pal rozwijała się bardzo dobrze. Trzeba jednak zaznaczyć, że liczba członków nie była zbyt imponująca jak na dwudziestotysięczne miasto. Do listopada 1936 r. bialskie koło PBK liczyło jedynie 420 osób, w tym 335 Polaków i 85 Żydów²².

Istotnym elementem pracy oświatowej w garnizonie Biała Podlaska były także różnego rodzaju kursy specjalistyczne, najczęściej oświatowo-rolnicze, w których licznie uczestniczyli żołnierze 34 pp i 9 pal, o czym świadczyła coroczna liczba absolwentów. Np. w lipcu 1933 roku zorganizowano kurs dla podkuwaczy koni i kowali, który ukończyło 30 żołnierzy z 9 pal²³. W kursach tego typu uczestniczyli także żołnierze 34 pp – m.in. w 1934 i 1935 roku²⁴. W 1937 r. z inicjatywy inż. agronoma J. Podolińskiego kurs rolniczy zorganizowano dla 160 żołnierzy 34 pp. Pod koniec lat trzydziestych w garnizonie bialskim zaczęto wprowadzać także kursy językowe.

Żołnierze 9 DP uczestniczyli także w organizowanych przez Dowództwo OK IX dwutygodniowych kursach spółdzielczych. W roku 1937/1938 z 34 pp w takim kursie uczestniczyło 3 żołnierzy, z których jeden ukończył kurs z wyróżnieniem. Inną formą szkoleń były organizowane kursy dla przodowników społecznych. Z 9 pal w kursie, zorganizowanym od 18 listopada 1937 r. do 31 marca 1938 r., uczestniczyło w Białej Podl. 3 artylerzystów. Podobny kurs zorganizowano również w 34 pp. Dwie godziny tygodniowo organizowano także w pułkach obowiązkowe zajęcia z nauki obywatelskiej, które prowadzili dowódcy kompanii²⁵.

W świetlicy pułkowej 34 pp instruktorki z PBK prowadziły gry, czytanki, pogadanki. Poza rozrywkami, nauką czytania i pisania, prowadzono tam także naukę tańca oraz zasad *savoir vivre*'u (zachowanie się przy stole, posługiwanie się nożem i widelcem, konwersacja z towarzyszką tańca, i „zachowanie grzeczności”). Osobą, która uczyła żołnierzy tych spraw była już w/w prof. Maria Kałuszyńska (zarazem matka chrzestna sztandaru 34 pp)²⁶.

Działalność PBK w garnizonie Biała Podlaska należy ocenić bardzo wysoko, przyczyniła się ona bowiem do rozwoju umysłowego znacznej liczby żołnierzy, dla których służba w wojsku była jednocześnie okazją przygotowania zawodowego. Wojsko ze swej strony zajmowało się organizowaniem szkolenia ludności cywilnej i rezerwistów na wypadek wojny.

W latach dwudziestych, kiedy organizacje paramilitarne nie były jeszcze zbyt liczne, przeważająca większość młodzieży pierwszy kontakt z wojskiem miała dopiero podczas poboru. Wyniesione więc stąd wrażenia mogły pogłębić lub zmniejszyć lęk młodych ludzi przed wojskiem, utrudnić lub ułatwić akceptację nowych warunków życia i środowiska. Jednocześnie z powodu obecności rodzin poborowych, i przedstawicieli różnych organizacji społecznych pobór rekruta był doskonałą okazją do popularyzowania armii oraz obowiązku służby wojskowej wśród społeczeństwa. Władze wojskowe, zdając sobie sprawę z psychologicznego znaczenia pierwszego kontaktu z wojskiem, już od początku lat dwudziestych starały się nadać poborowi rekruta uroczystą oprawę. Tego dnia w lokalach komisji poborowych występowały orkiestry wojskowe, a oficerowie i podoficerowie z pułków, do których mieli trafić poborowi wygłaszali pogadanki o tradycjach bojowych oddziałów. Organizowano pokazy ćwiczeń fizycznych oraz zawody strzeleckie, cieszące się dużym zainteresowaniem młodzieży i rezerwistów. W miejscowościach powiatu bialskiego, gdzie urzędowały komisje poborowe, urządzano świetlice zaopatrywane w zestawy gier i aparaty do wyświetlania slajdów²⁷. Bardzo duże zainteresowanie wzbudzały pierwsze radia. Często poborowi wraz z towarzyszącymi im rodzinami zbierali się tylko po to, aby obejrzeć jak działa radio i posłuchać audycji. Po kilku latach przyjął się także zwyczaj urządzania tzw. tanich bufetów i wydawania darmowych obiadów, z których przy okazji poboru korzystali również bezrobotni²⁸.

Organizacją akcji propagandowo-oświatowej zajmowały się komitety specjalne powoływane na czas poboru przez władze. W ich skład wchodził przedstawiciel m.in.: PBK, ZS, PW, LOPP, PCK, RW, LMiK, i ZNP. Pomoc wojska miała polegać na propagowaniu idei nauczania przedpoborowych, doborze uczniów, prowadzeniu kursów przysposobienia wojskowe-

21 CAW, Akta 9 DP, sygn. I.313.9.32.

22 *Koło Polskiego Białego Krzyża w Białej Podlaskiej*, „Głos Społeczny” nr 21 z 1.XI.1936 r., s. 10.

23 CAW, Akta 9 DP, *Sprawozdanie do raportu narodowościowego – L.dz. 893/Tjn. 37, Siedlce 4.X.1937 r.*, sygn. I. 313.9.31.; *Kursy dla żołnierzy*, „Ziemia Siedlecka” nr 28 i 29 z 30.X.1937-10.XI.1937 r., s. 19.

24 *Otwarcie kursu rolniczego w 34 pp*, „Głos Społeczny” nr 27 z 15.XI.1935 r., s. 4. 25 P. Borek, op. cit., s. 122.

26 *Ibidem*, „Głos Społeczny” nr 10 z 1.V.1935 r., s. 2-3.

27 „Głos Społeczny” nr 4 z 15.II.1937 r., s. 4.

28 Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej APS), Akta Miasta Siedlce 1909-1950 (dalej AMS), *Materiały dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze województwa lubelskiego za okres 1934-1935*, sygn. 46, k. 4; „Życie Podlasia” nr 26 z 27.VI.1935 r., s. 2.

go oraz pewnych elementów wychowania obywatelskiego. Wyznaczeni podoficerowie organizowali strzelnice i dyżury na strzelnicach. W punktach poboru wykładano czasopisma i dzienniki wojskowe.

Np. na przełomie lat 1936/1937 kursy dla przedpoborowych w województwie lubelskim dla analfabetów i półanalfabetów prowadzono pod hasłem: „nie damy ani jednego analfabety do wojska”. Prowadzili je nauczyciele szkół powszechnych – koszty pokrył samorząd terytorialny, podręczników zaś dostarczyły władze szkolne. Łącznie przeprowadzono 332 kursy, na które uczęszczało 4521 słuchaczy²⁹. Rok później kursów było 386, i wzięło w nich udział 6997 osób³⁰.

Dowódcy garnizonów, w których prowadzone było nauczanie raportowali o dużym zainteresowaniu młodzieży tą formą kształcenia³¹. Również w związku z zarządzanymi corocznie ćwiczeniami uruchamiano w garnizonie Biała Podl. akcję zasiłkową dla rodzin rezerwistów powołanych na ćwiczenia³².

Warto dodać, że wśród żołnierzy pochodzących z mniejszości narodowych odsetek przystępujących do egzaminu znacznie przewyższał procent żołnierzy narodowości niepolskiej w danym oddziale. Jest to dowodem na ogrom analfabetyzmu na Kresach Wschodnich oraz duże zainteresowanie nauką przez żołnierzy wywodzących się z mniejszości narodowych. Stosowana w wojsku praktyka organizowania kursów dokształcających dla żołnierzy stworzyła tysiącom młodych mężczyzn szansę na podniesienie kwalifikacji lub zdobycia zupełnie nowych umiejętności, które do odejścia do rezerwy dawały solidną podstawę do dalszej nauki lub zdobycia zawodu³³.

Obok świetlic organizowano bufety (bezpłatne lub za minimalną opłatą), w których zakres darmowych posiłków był bardzo różny – w jednych podawano zupę i porcję mięsa, w innych gorącą herbatę i chleb z kiełbasą³⁴, a Żydom chleb z serem. Prowadzenie bufetów dla poborowych obejmowały najczęściej lokalne organizacje Przystosobienia Wojskowego Kobiet.

Dużo wysiłku władze bialskiego garnizonu włożyły także w rozwój czytelnictwa wśród żołnierzy. Jako pierwszy swoją bibliotekę miał 34 pp, któremu w 1928 r., z okazji dziesięciolecia powstania, władze miasta zafundowały ponad 1000 książek. Dwa lata później (również z okazji obchodów 10-lecia powstania jednostki) bibliotekę pułkową, wyposażoną

zono 1000 książek i szafę biblioteczną, urządzono również 9 pap³⁵.

Księgozbiór bibliotek pułkowych stale uzupełniano nowymi pozycjami. Starano się, aby każdy pododdział miał zapewniony swobodny dostęp do wypożyczalni książek. Zakupywano znane dzieła literatury polskiej (B. Prusa, J. I. Kraszewskiego, A. Mickiewicza, J. Słowackiego, H. Sienkiewicza, etc.), pamiętniki żołnierzy, książki poświęcone historii wojen oraz literaturę fachową z różnych dziedzin. Pułki miały obowiązek zakupywać do swych bibliotek wszystkie książki, które dotyczyły ich tradycji i szlaku bojowego. W każdej bibliotece pułkowej znajdował się komplet „Zarysu historii wojennej pułków polskich 1918-1920”³⁶ oraz książki „Biblioteki Żołnierza Polskiego” i tomiki „Biblioteki Społecznej”.

W bibliotekach 34 pp i 9 pal znaleźć można było także wiele publikacji przydatnych w podnoszeniu kwalifikacji zawodowych, zwłaszcza z zakresu rolnictwa, ogrodnictwa, hodowli, spółdzielczości i rzemiosła. Żołnierzy zachęcano do korzystania z książek, urządzane były konkursy czytelnictwa, etc.³⁷

Ogromne znaczenie wychowawcze w garnizonie bialskim, a zwłaszcza w 34 pp, spełniał także pomnik poległych żołnierzy tego pułku, odsłonięty z okazji piętnastolecia jednostki – 8 maja 1933 r. Od tego czasu odbywały się pod nim wszystkie ważne uroczystości wojskowe³⁸.

Bez zbytej przesady należy stwierdzić, że obecność wojska i społeczna oraz kulturalno-oświatowa rola, jaką spełniał garnizon Biała Podlaska była dla miasta bardzo pożyteczna, wpływając na jego wielostronny rozwój.

We współpracy z Polskim Białym Krzyżem władze bialskiego garnizonu brały czynny udział w walce z analfabetyzmem wśród wcielanych poborowych. Oficerowie 34 pp i 9 pap często prowadzili różnego rodzaju kursy (w tym specjalistyczne), a niektórzy z nich byli również wykładawcami z ramienia Towarzystwa Wiedzy Wojskowej.

Dzięki organizowanym na terenie garnizonu kursom, akcjom, odczytom, i szkoleniom wielu żołnierzy – zwłaszcza pochodzących z Kresów Wschodnich – miało możliwość szerszego zapoznania się z takimi „zdobycami cywilizacyjnymi”, jak samochód, rower, radio, czy kino. Służba wojskowa

29 APS, AMS, *Sprawozdanie dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze woj. lubelskiego za 1936/1937 r.*, sygn. 48, k. 56v.

30 Ibidem, sygn. 49, k. 59.

31 *Sprawozdanie świetlicowe dla poborowych z 1938 r.*, „Życie Podlasia” nr 33 z 23.X.1938 r., s. 3.

32 *Z działalności administracji państwowej na terenie powiatu Biała Podl.*, „Głos Społeczny” nr 6 z 15.III.1938 r., s. 4.

33 J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo...*, s. 50, 79-80.

34 Na kwestię poczęstunków organizowanych dla poborowych swoją uwagę zwrócili nawet komuniści. W raporcie dotyczącym „roboty wojskowej” na terenie garnizonu Biała Podl. miejscowy wywiadowca napisał m.in.: *poborowi w r.[oku] b.[ieżącym] są przyjmowani w komisjach poborowych herbatką, chlebem i kiełbasą* – Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Komunistyczna Partia Polski (dalej KPP) 158/X-9, *Sprawozdanie z obwođu Siedlce – Łomża za okres maj-czerwiec 1933 r.*, t. 33, k. 16.

35 Zob. szerzej: P. Borek, op. cit., s. 145-147. W 1933 r. biblioteka 34 pp liczyła już 3195 pozycji książkowych.

36 Jeśli chodzi o jednostki garnizonu bialskiego były to: J. Nowak, *Zarys historii wojennej 9-go pułku artylerii polowej*, Warszawa 1929 oraz J. Wroczyński, *Zarys historii wojennej 34-go pułku piechoty*, Warszawa 1929.

37 J. Odziemkowski, op. cit., s. 59-60.

38 Projekt pomnika miał być symbolem czasu, w którym Polska odzyskała niepodległość – składa się on z trzech brył, symbolizujących trzy zabory, do których zjednoczenia przyczyniła się śmierć poległych. Łączny koszt budowy obelisku wynosił 14 000 zł. Szerzej na ten temat zob.: *Słowo wstępne Podlaskiego Komitetu Budowy Pomnika poległym żołnierzom 34 pułku piechoty*, [W:] *Jednodniówka na pamiątkę obchodu 15-lecia 34 pp*, Biała Podlaska 1933, s. 17-20; P. Borek, op. cit., s. 149-150. Pomnik 34 pp stoi do dziś, pod nim odbywają się uroczystości z okazji odzyskania niepodległości 11 listopada.

stworzyła więc tysiącom młodych mężczyzn szansę na zdobycie zawodu, podniesienie kwalifikacji lub nabycia zupełnie nowych umiejętności przydatnych po wyjściu do cywila i znalezieniu pracy zawodowej.

Można więc skonstatować, że obecność wojska i rola, jaką spełniał garnizon bialski była dla miasta bardzo pożyteczna, i wpływała na jego wielostronny rozwój, a lokalne jednostki odgrywały bardzo ważną rolę w rozwoju oświaty i techniki.

Literatura:

1. „Głos Społeczny” nr 21 z 1.XI.1936 r.
2. „Głos Społeczny” nr 27 z 15.XI.1935 r.
3. „Głos Społeczny” nr 4 z 15.II.1937 r.
4. „Głos Społeczny” nr 6 z 15.III.1938 r.
5. „Podlasiak” nr 48 z 25.XI.1928.
6. „Ziemia Siedlecka” nr 28 i 29 z 30.X.1937-10.XI.1937 r.
7. „Życie Podlasia” nr 26 z 27.VI.1935 r.
8. „Życie Podlasia” nr 33 z 23.X.1938 r.
9. „Życie Podlasia” nr 47 z 21.XI.1935 r.
10. Archiwum Państwowe w Siedlcach (APS), Akta Miasta Siedlce 1909-1950 (AMS), Sprawozdanie dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze woj. lubelskiego za 1936/1937 r., sygn. 48.
11. Archiwum Akt Nowych (AAN), Komunistyczna Partia Polski (KPP) 158/X-9, t. 33.
12. Archiwum Państwowe w Siedlcach (APS), Akta Miasta Siedlce 1909-1950 (AMS), Materiały dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze województwa lubelskiego za okres 1934-1935, sygn. 46
13. Borek P., Garnizon Wojska Polskiego w Białej Podlaskiej w latach 1918-1939, Biała Podlaska 2006.
14. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Akta 9 DP, sygn. I. 313.9.31.; I. 313.9.32.
15. CAW, Akta 9 pal, sygn. I.322.9.5.
16. CAW, Kolekcja rękopisów, Historia 22-go pp, sygn. I.400.359.
17. Izdebski J., Dzieje 9 Dywizji Piechoty 1918-1939, Warszawa 2000.
18. Kęsik J., Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939, Wrocław 1998.
19. Niewęgłowska A., Działalność oświatowo-wychowawcza Polskiego Białego Krzyża do 1921 roku, [W:] Wychowanie patriotyczno-obronne. Tradycje i współczesność, pod red. R. Kalinowskiego, J. Kunikowskiego i L. Wyszczelskiego, Siedlce 2004.
20. Odziemkowski J., Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej, Warszawa 1996.
21. Odziemkowski J., Spychała B., Duszpasterstwo wojskowe II Rzeczypospolitej, Warszawa 1987.
22. Piłsudski J., Pisma zbiorowe, t. V, Warszawa 1937.
23. Stawecki P., Polityka wojskowa Polski 1921-1926, Warszawa 1981, s. 117.
24. Wyszczelski L., Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918-1945, Warszawa 2004.

EDUCATIONAL ACTIVITY IN THE GARRISON OF BIALA PODLASKA BETWEEN YEARS 1918-1939

Social Dissertations, Issue 1 (VII), 2013

Paweł Borek

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biala Podlaska

Borek P. (2013), *Educational activity in the garrison of Biala Podlaska between years 1918-1939*. Social Dissertations, 1 (VII), p. 13-18

Summary: In the interwar period, Biala Podlaska was a garrison town where the 9th light artillery and 34th infantry regiments were stationed. The presence of soldiers resulted in creating special relations on the basis of which permanent and strong relationships between the military and the local community could be established, especially on the political, economical and socio-cultural levels in the broadest sense of this word. The army also played an important role in the youth's lives as far as their career is concerned – very often, being on duty gave an opportunity for young soldiers to expand their knowledge about Poland and the world, to get to know the achievements of civilization, like for example radio or cinema, and eventually, to become professionals. This article aims to present how important was an educational activity among soldiers, to discuss the activity of the Polish White Cross, pre-conscription training, fighting the illiteracy among soldiers and different kind of special courses held in the garrison. These activities played a major role in upbringing the growing army which fought for Polish independence.

Key words: Polish Army in the Interwar Period, the garrison of Biala Podlaska, learning, the fight against illiteracy, pre-conscription training, Polish White Cross

From the first days of the revived Polish Army the great emphasis was put on the teaching program of soldiers. The military authorities stuck to the tradition of soldiers' education back from the national uprising days and stressed the role of the officer-educators. Józef Piłsudski stated that: [...]the foundation of the army is a soul of a simple soldier. Till the soul is strong, the army is able to survive the misery. What makes a good officer is the ability to inculcate the fortitude into the soldier's soul, to make it strong and able to endure even the unfortunate course of events, failures and setbacks.¹

The main aim was to allay youth's fears from the military service, to give them the basic knowledge of Poland, Polish Army traditions and soldier's and citizen's duties, but also, to raise their trust in the officers and non-commissioned officers (NCOs) and to reduce illiteracy among the recruits. They wanted to convince recruits that as the citizens of a free state they are to fulfil the honorable duty to defend their Motherland.²

In December 1918, the structures designed to conduct educational and pedagogical work in the military were created. The supervision of all schools was took over by the Department of Military Education. The Commanders of General Districts and

independent units were obliged to appoint lecturers responsible to them for entirety of their work. Educators were accountable for: primary schools (teaching illiterates), military libraries and the cultural life of soldiers (clubs, tours, artistic groups, libraries, books distribution etc.). Educational work was regarded as this one which extends the scope of duties. First of all, there was no qualified personnel – officers and non-commissioned officers from former occupying armies were not suitable for these tasks – many of them participated in history and polish language courses themselves³. What was also important – the Polish Army in the initial period was formed by volunteers. After joining recruits into the army in march 1919, there came a need to create educational units in the military – some of recruits were illiterate with a low level of national awareness. June 21, 1919 the Parliament passed the law about „The compulsory education of illiterates in the Polish Army”. From that moment teaching illiterates and civic education of soldiers became army's obligation⁴.

By the Ministry of Defence's (MSWojsk) order of August 6, 1919 education became officially a part of army's duties and the responsibility for its running falls on commanders of all levels. Pedagogical section of army was expanded and transformed into the section of culture and education because of the substantial extension of activities of the Department of School and Science MSWojsk. Its duty was

Address for correspondence: Paweł Borek, Pope John Paul II State School of Higher Education in Biala Podlaska, Sidorowska 95/97, 21-500 Biala Podlaska, e-mail: pabor@o2.pl

1 J. Piłsudski, *Pisma zbiorowe*, t. V, Warszawa 1937, s. 99.

2 J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996, s. 11.

3 Ibidem, s. 12.

4 L. Wyszczelski, *Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918-1945*, Warszawa 2004, s. 50.

to supervise the education and civic education in the military. Department started also to organize the instructor courses for educators which enabled them to get the higher status or the title of a teacher. Their main duties on a company, artillery battery or a squadron level were: conducting the military primary school, libraries, books and newspapers distribution and taking care of the soldier's cultural life. In September 1919 the Minister of Military Affairs has appointed the inspector of education in the Polish Army. His task were, amongst others, controlling the educational system in the army and keeping the contact between MSWojsk and a civil institutions which helped the army in managing these tasks⁵. Besides the leaders of higher command levels, an important place in soldiers' education took the military chaplains as well as ecclesiastical celebrations of military feasts. These were usually preceded by a chat in branches.

Reorganization and further expansion of the system of education took place in 1920. In the military units there were so called educational societies responsible for providing soldiers on the front line with information and propaganda materials, but also satisfying their cultural needs during rests and breaks in fighting. Army's educational system used help from many social and professional organizations, such as: Polish Red Cross, Women's League, Polish Women Association, Polish Educational Society, The Higher Schools Teachers Union, The School Inspectorate of Public School Teachers. This help provided with qualified workforce and fundraising, collecting teaching aids, books and teaching equipment.⁶

But only after army concluded peace, systematic training and process of soldiers' education could have begun. Cultural and educational activity within the Corps District was lead by its commander through heads of the independent educational unit and district library. In garrisons on the other hand, this work belonged to the commander of the garrison with a help of the educational officer, staff of the garrison libraries and Soldier Houses. On the division and subdivision levels responsible for the cultural and educational activities were its commanders; its direct administrators and executors were educational officers supported by subordinate to them NCOs. The obligation to control the work of the educational officers and civilians employed in the military community centers and libraries, but also persons conducting courses and lessons for soldiers was one of the division commanders' tasks. Every year they prepared very detailed reports for WINW about how the work linked with education looked like in subordinate to them divisions.⁷

The real problem for the personnel involved in education and training of soldiers was the high percentage of illiterates, coming mainly from the coun-

tryside. Very often it turned out that the actual number of illiterate people brought to the regiments was much higher than the recruitment commissions' reports were claiming to be. After a couple weeks of service it came into light that the major part of soldiers, who weren't classified by committees as illiterates (they had a certificate of completion of several classes of the elementary school), can neither read nor write. The increase in number of illiterates was also caused by the recruitment of residents of the Eastern Borderlands, where the education level was very low.⁸ For many from those areas a kind of novum were even such achievements of civilization as running water, electric light, not to mention the bike or a car.

In regiments of the 9th Infantry Division obligatory schooling of illiterates and half-illiterates started already in autumn of 1919 from the command of the Colonel Wladyslaw Sikorski. Because of the running battles, teaching was carried out on rather casual level. That's why the fight against illiteracy was continued also after the war. It is worth to mention that the culture and education in the 9th Infantry Division were on a fairly high level, mainly because of the former PMO (Polish Military Organisation) members, among which there was virtually no illiterate people.

The campaign of compulsory education, however, encountered serious staff, financial and housing difficulties. The conditions of the peaceful existence in garrisons in the first years after the war not always allowed for conducting such activities. Many completely destroyed buildings required the general renovation. Obligatory schooling during the autumn and winter lasted from November to March, 10 hours per week, in the afternoon time. Soldiers were taught the basics of maths, history, geography, Polish, but the most of the time was devoted to the reading and writing lessons. Whereas from April to October lessons were carried out 2-3 hours per week but during the maneuvers it was limited to the one hour weekly. Teaching ended with an exam. Timetables of certain courses were dependent on the commanders of the units and adapted to the local conditions and opportunities. In years 1922-1923 inspections of mandatory education courses were held in all Corps Districts. Inspectors were surprised by the high number of participants of those courses. It exceeded very often the half of the division⁹.

The efforts to raise up the cultural and educational levels in the Polish Army consisted of the transformation from the soldier-illiterate to the soldier-citizen. That was the task for the Educational and Cultural Unit, which included four branches: 1) the section of science and reading; 2) the library section; 3) the section of culture and entertainment; 4) the section of education. Polish White Cross as a Headquarters of Societies working for the army was to help the organizations which control the

5 Ibidem, s. 13.

6 Ibidem, s. 74-75.

7 J. Kęsik, *Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939*, Wrocław 1998, s. 137-138.

8 P. Stawewski, *Polityka wojskowa Polski 1921-1926*, Warszawa 1981, s. 117.

9 L. Wyszczelski, op. cit., s. 103.

educational institutions in providing them with teaching aids, bookcases and quality teachers and additionally to coordinate the work of various organizations¹⁰.

The major obstacle on the way of the pedagogical work was the ethnic composition of the Polish Army. Each year to the units of Biala Podlaska garrison another group of recruits was joined, mainly Poles, but the considerable percent (about 40%) of national minorities – mainly Belarusians and Jews. Most of them came from the eastern areas of the country and was generally illiterate or half-illiterate. Minorities, especially Ukrainian, acted rather cautiously towards the Polish Army, if not hostilely. Jews, whose attitude towards the Polish Army was rather negative too, tried to avoid the recruitment and those who came from the Eastern Borderlands intentionally spoke in Russian only¹¹.

The religious structure of the military was also tightly connected with the national origins of the soldiers. The majority of Poles belonged to the Roman Catholic Church and the small groups to the Protestant denominations, the Greek Catholic Church and to the Orthodox religion. Among the Ukrainian dominated Greek Catholics and the Orthodox and among the Belarusians – the Orthodox only. Jews were of the Mosaic faith, and Germans, on the other hand, belonged to the Protestant denominations¹².

The low level of education of the joined recruits complicated the process of military training significantly. This applied especially to the training of NCOs. The commanders of the 9th Infantry Division has been often reporting that due to the low level of education of recruits they were not able to train the previously imposed reserve of non-commissioned officers. The percentage of illiterates and half-illiterates was varied over the years. In October 1922 in the Biala Podlaska garrison's units, illiterate people constituted about 5% and half-illiterates, in turn, in the 34th Infantry Regiment are accounted for 15 % and in the 9th Field Artillery Regiment for 30%.¹³

A year later the percentage of illiterates among added to the service recruits, sadly, increased. In March the following year in 34th INR the subject of the compulsory teaching were 964 soldiers: 293 in I battalion, 195 in II, 233 in III and 243 in the staff battalion¹⁴. Obviously, they were trying constantly to change this situation – in 1928 „Podlasiak” wrote: education [in military – author's note] of the illiterates. Lessons of reading and writing are carried

out regularly, although they're conducted amongst many difficulties. Besides the learning, little chats and readings in the area of history, society, hygiene and ethics etc. have also place there.¹⁵

In September 1931, the percentage of illiterates in 34th INR was 12%, and half-illiterates – 20%.¹⁶ In 1935, 9th FAR illiterates are accounted for 10%. Two years later in 34th INR there were 10% illiterates and 14% of half-illiterates.¹⁷

Commander of 9th INR in his report of July 12, 1938 for OK IX stated that in 1914 13% of soldiers were illiterate. Illiterate recruits of 1915 made from 6% to 8% of soldiers and a 10% of them was half-illiterate. The Class of 1914 graduated from the military primary school in spring and the Class of 1915 began schooling in fall the following year.¹⁸

Table 1. The School Year of 1937/1938 in the Military Primary School of 9th INR (data refer only to the garrison of Biala Podlaska)

unit	schooled	graduated
34 th INR	59	49 (10 continued education)
9 th FAR	28	2

Source: J. Izdebski, *Dzieje 9 Dywizji Piechoty*, Warszawa 2000, s. 130.

Very often Poles from the public schools, who did not complete their education, were sent to the NCO Schools (Non-Commissionary Officer's School). 46 of half-educated people were drafted to the 34th INR, 5 of them wasn't qualified to start training. Bialski Regiment was supposed to train 124 of reserve NCOs, but only 26 of them fitted the profile¹⁹. The role of the educational officer in the school year of 1937/1938 belonged to 34th INR's cadet Henryk Lesiuk²⁰.

As it was mentioned earlier – each year, in fall and winter, soldiers of the Bialski garrison were forced to learn how to read and write. In subdivisions every illiterate was assigned to the soldier with the best writing skills, each evening he taught writing his fellow-soldier under the supervision of the educational officer. Those kinds of classes were held usually 3 times a week. Outside the garrison, soldiers were provided an opportunity to listen educational talks also during the training. They were a standard part of all kinds of holidays, celebrations and anniversaries. During the bigger feasts, especially when civilians were invited to the barracks, the talk for soldiers was delivered by the commander of the division or his deputy.

10 Szerzej na ten temat zob.: A. Niewęglowska, *Działalność oświatowo-wychowawcza Polskiego Białego Krzyża do 1921 roku*, [W:] *Wychowanie patriotyczno-obronne. Tradycje i współczesność*, pod red. R. Kalinowskiego, J. Kunikowskiego i L. Wyszczelskiego, Siedlce 2004, s. 47-55.

11 P. Borek, *Garnizon Wojska Polskiego w Białej Podlaskiej w latach 1918-1939*, Biala Podlaska 2006, s. 121.

12 J. Odziemkowski, B. Spychała, *Duszpasterstwo wojskowe II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1987, s. 192.

13 Centralne Archiwum Wojskowe (dalej CAW), Akta 9 Dywizji Piechoty (dalej Akta 9 DP), *Meldunek dowództwa 9 DP L.dz.1974/22 tj. z 15 X 1922 r.*, sygn. I. 313.9.32.

14 Ibidem, *Sprawozdanie dowódcy 34 pp z wyszkolenia pułku za I kwartał 1923 r. L.dz. 334 z 21.III.1923 r.*, sygn. I. 313.9.32.

15 *W dziesiątą rocznicę 34 p. p.*, „Podlasiak” nr 48 z 25.XI.1928, s. 8.

16 CAW, *Spostrzeżenia i uwagi dotyczące całokształtu zagadnień polityczno-narodowościowych z dn. 10.IX.1931 r.*, sygn. I. 313.9.31.

17 P. Borek, op. cit.

18 J. Izdebski, *Dzieje 9 Dywizji...*, s. 130.

19 Ibidem, s. 129.

20 W 1927 r. w 9 pal referatem oświatowym pułku był ppor. Wojtowicz (miał kontrolować oświatę w pułku i co tydzień sporządzać sprawozdania dla dowódcy), CAW, Akta 9 pal, *Rozkaz dzienny nr 238 z 28.X.1927 r.*, sygn. I.322.9.5.

To make the work of the educational officers go more smoothly, they were also sent to the different kinds of training courses. In the 9th INR a 4-week-long course was conducted in August 1922.²¹

The education in the Bialski garrison wouldn't be so successful if it weren't for the help of the Polish White Cross (PWC). The fight against the illiteracy was joined actively by the teachers of the local schools (especially from the J. I. Kraszewski High-school) lead by prof. Maria Kaluszyńska. The Polish White Cross Club was established there in January 1935 and the main members of the leadership were as follows: fr. cpl. Stanisław Wojcik, cpt. Władysław Pawłowski, cpt. Zofia Zardecka, fr. Lesniowski and previously mentioned Maria Kaluszyńska. This campaign was divided into 3 groups: schooling, work in the cultural clubs and work in the libraries. Thanks to the 34th INR commander - col. Jan Świątecki and the whole officer corps, the work of PWC in 34th INR and III/9th FAR went pretty well. It needs to be noted that the number of members wasn't that impressive like for a city with a 20-thousand-people population. By the November of 1936, Bialski unit of PWC had 420 members including 335 Poles and 85 Jews²².

Various types of specialist courses, mainly of the agricultural and educational character, were an important element of the education in the Biala Podlaska garrison. Participants came numerously from the 34th INR and the 9th FAR as was evidenced by the annual number of graduates. In July of 1933 there was a course for the blacksmiths and the horseshoe smiths, 30 soldiers from the 9th FAR completed that course.²³ In the courses of that type also participated soldiers from the 34th INR – in 1934 and 1935.²⁴ In 1937 from the initiative of the engineer agronomist J. Podolinski the agricultural course was organized for 160 soldiers of the 34th INR. At the end of 1930s in the Bialski garrison language courses began to be organized.

The soldiers of 9th FAR participated also in the 2-weeks-long cooperative courses organized by the OK IX Command. In the year 1937/1938 3 soldiers from the 34th INR participated and one of them graduated with honors. Another form of training were courses organized for the social leaders. In the course, held from November 18, 1937 to March 31, 1938, 3 gunners from the 9th FAR participated. The similar course was conducted also in the 34th INR. For two hours a week there were compulsory classes from the civil education, which were run in the regiments by the company commander's.²⁵

In the 34th regimental lounge instructors of PBK conducted games, readings, discussions. In addition to the entertainment and the science, reading and

writing, also dance classes and savoir vivre classes were conducted (behavior at the table, proper use of knife and fork, conversation with a dance partner, and "polite behavior"). The person lecturing the soldiers of these matters was the above mentioned prof. Maria Kałuszyńska (also the godmother of the standard 34 pp).²⁶

PBK activity in the garrison of Biala Podlaska should be evaluated very highly, due to the fact that it contributed to the development of mental substantial number of troops, for whom military service was also the opportunity to receive vocational training. The military, for its part dealt with the organization of training civilians and reservists in case of war.

In the twenties, when paramilitary organizations were not too numerous, the first encounter with the army for the majority of young people was only during the subscription. Hence the experience gained by them at the time could aggravate or reduce the fear of young people of the military, impede or facilitate the acceptance of the new conditions of life and the environment. At the same time due to the presence of families of conscripts, and representatives of various social organizations, conscription was a great opportunity to popularize the army and compulsory military service among the public. From the early twenties the military authorities, aware of the psychological importance of the first contact with the military, tried to give recruits a ceremonial setting of recruitment.

On that day, army orchestras performed in the premises of the recruitment committees while military conscripts and officers, as well as non-commissioned officers of the regiment, where conscripts were to be assigned to were giving lectures about the traditions of combat troops. Demonstrations of standard exercises were presented and shooting competitions took place, enjoying great interest of young people and reservists. In the villages of Bielski Region, where recruiting committees were based, clubs were supplied with game sets and apparatus for displaying slides²⁷. Great interest was received by the first radio. Often the conscripts with accompanying families gathered just to watch how the radio worked and listen to the broadcast. After several years the custom of the so-called. cheap buffets and issue free lunch was adopted, which apart from the collection, was also used by the unemployed.²⁸

The organization of the educational propaganda was dealt with by special committees appointed for the duration of the collection by the authorities. They included representatives of: PBK, ZS, PW, LOPP, PCK, RW, LMik, and PNA. Support of the troops had to rely on promoting the idea of teaching those who had not been recruited yet, selection of students,

21 CAW, Akta 9 DP, sygn. I.313.9.32.

22 *Koło Polskiego Białego Krzyża w Białej Podlaskiej*, „Głos Społeczny” nr 21 z 1.XI.1936 r., s. 10.

23 CAW, Akta 9 DP, *Sprawozdanie do raportu narodowościowego – L.dz. 893/Tjn. 37, Siedlce 4.X.1937 r.*, sygn. I. 313.9.31.; *Kursy dla żołnierzy, „Ziemia Siedlecka”* nr 28 i 29 z 30.X.1937-10.XI.1937 r., s. 19.

24 *Otwarcie kursu rolniczego w 34 pp*, „Głos Społeczny” nr 27 z 15.XI.1935 r., s. 4.

25 P. Borek, op. cit., s. 122.

26 Ibidem, „Głos Społeczny” nr 10 z 1.V.1935 r., s. 2-3

27 „Głos Społeczny” nr 4 z 15.II.1937 r., s. 4.

28 Archiwum Państwowe w Siedlcach (dalej APS), Akta Miasta Siedlce 1909-1950 (dalej AMS), *Materiały dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze województwa lubelskiego za okres 1934-1935*, sygn. 46, k. 4; „Życie Podlasia” nr 26 z 27.VI.1935 r., s. 2.

conducting military training courses, and certain elements of civic education. Designated non-commissioned officers organized shooting and duty rounds at the shooting area. Military magazines and journals were available in the commission areas.

For example, at the turn of 1936/1937 pre-recruitment courses in Lubelskie province for illiterates and partial illiterates were carried out under the slogan "we will not submit a single illiterate to the army." Conducted by teachers of public schools – costs were covered by local governments, providing textbooks and school authorities. A total of 332 courses, which attended by 4521 students²⁹ were conducted. A year later there were 386 courses, attended by 6997 people³⁰.

Commanders of the garrison, which conducted learning courses reported high interest in this form of education of young people³¹. Also in connection with the annual exercises the garrison in Biała Podlaska launched a programme of benefits for families of reservists appointed for exercise³².

It is worth noting that among the soldiers from minority groups the percentage of those participating in the test significantly exceeded the percentage of soldiers of non-Polish nationality in the unit. This shows the magnitude of illiteracy in the Eastern Borderlands and the strong interest in science by soldiers coming from ethnic minorities. Practice used in military units of organizing training courses for soldiers has given thousands of young men a chance to increase the skills or acquire completely new skills which post departure from the army provided for a solid foundation for further study or professional gain³³.

In addition to clubs buffets were organized (free or for a minimal fee), in which the scope of free meals was very different - in some of them, soup and a portion of meat was served, in the others- hot tea and bread with sausage and bread with cheese for the Jewish soldiers. Keeping buffets for most recruits was maintained by local Women Military Organizations.³⁴

A lot of effort was made by the authorities of Bielski garrison in the development of reading among soldiers. The first to be in a possession of its own library was 34 pp, which in 1928, on its tenth anniversary, received 1000 books from the city authorities. Two years later (also to celebrate the 10th anniversary of the unit) regimental library, equipped with 1000 books and library cabinet, was

launched in the 9th pap.³⁵

Regimental library collections are constantly replenished with new items. Efforts were made for each subdivision to have a free access to the library. Well known works of Polish literature were purchased (B. Prus, JI Kraszewski, A. Mickiewicz, J. Słowacki, H. Sienkiewicz, etc.), Diaries of soldiers, books on military history and professional literature in various fields. Regiments were required to purchase for their library all the books that related to their tradition and the combat art. Each regimental library contained „Zarys historii wojennej pułków polskich 1918-1920³⁶ and the book „Biblioteka Żołnierza Polskiego” as well as „Biblioteka Społeczna”.

In the libraries of 34 and 9 units many publications useful in improving professional skills could be found, especially in the field of agriculture, horticulture, livestock, cooperatives and crafts. Soldiers were encouraged to use the books, and reading contests, were organized etc³⁷.

The enormous educational importance in the Bielski garrison, especially in 34 unit, was placed on the monument of fallen soldiers of the regiment, unveiled on the occasion of the fifteenth anniversary –on May 8, 1933. Since that time all-important military events were held there.³⁸

Without exaggeration it may be pointed out that presence of the army, social, and cultural and educational role that was played by garrison of Biała Podlaska was very useful for the city, affecting the multilateral development.

In cooperation with the Polish White Cross Bielski garrison authorities took an active part in the fight against illiteracy among conscripted recruits. Officers of 34 unit and 9 unit often conducted various courses (including specialist courses), and some of them were also lecturers on behalf of the Society of Military Sciences.

Thanks to the organized in the garrison courses, shares, reading, and trainings many soldiers - especially from the eastern borderlands - had the opportunity to get acquainted with a wider knowledge of such "achievements of civilization", like a car, bicycle, radio, and cinema. Military service has therefore created for the thousands of young men a chance to get a profession, the qualifications or acquire completely new skills to use in the civilian life after leaving the army and finding work.

It may be indicated that the presence of the army and the role performed by the garrison for the city of Biała Podlaska was very useful, and its influence

29 APS, AMS, *Sprawozdanie dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze woj. lubelskiego za 1936/1937 r.*, sygn. 48, k. 56v.

30 Ibidem, sygn. 49, k. 59.

31 *Sprawozdanie świetlicowe dla poborowych z 1938 r.*, „Życie Podlasia” nr 33 z 23.X.1938 r., s. 3.

32 *Z działalności administracji państwowej na terenie powiatu Biała Podl.*, „Głos Społeczny” nr 6 z 15.III.1938 r., s. 4.

33 J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo...*, s. 50, 79-80.

34 The issue of meals organized for soldiers was raised even by the Communists. The report on the "work" of the military garrison in Biała Podlaska . including local scout noted: conscription in the current year is taken in committees tea-conscripts, bread and sausage - Archive Records (hereafter AAN), the Polish Communist Party (the CPP) 158/X-9, Report of the circuit Siedlce - Lomza for the period May-June 1933, vol 33, pp. 16

35 Zob. szerzej: P. Borek, op. cit., s. 145-147. W 1933 r. biblioteka 34 pp liczyła już 3195 pozycji książkowych.

36 With regards to the unit of garrison of: J. Nowak, *Zarys historii wojennej 9-go pułku artylerii polowej*, Warszawa 1929 oraz J. Wroczyński, *Zarys historii wojennej 34-go pułku piechoty*, Warszawa 1929.

37 J. Odziemkowski, op. cit., s. 59-60.

38 J. Odziemkowski, op. cit., s. 59-60.

on the development of multilateral and local entities has played a very important role in the development of education and technology.

References:

1. „Głos Społeczny” nr 21 z 1.XI.1936 r.
2. „Głos Społeczny” nr 27 z 15.XI.1935 r.
3. „Głos Społeczny” nr 4 z 15.II.1937 r.
4. „Głos Społeczny” nr 6 z 15.III.1938 r.
5. „Podlasiak” nr 48 z 25.XI.1928.
6. „Ziemia Siedlecka” nr 28 i 29 z 30.X.1937-10.XI.1937 r.
7. „Życie Podlasia” nr 26 z 27.VI.1935 r.
8. „Życie Podlasia” nr 33 z 23.X.1938 r.
9. „Życie Podlasia” nr 47 z 21.XI.1935 r.
10. Archiwum Państwowe w Siedlcach (APS), Akta Miasta Siedlce 1909-1950 (AMS), Sprawozdanie dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze woj. lubelskiego za 1936/1937 r., sygn. 48.
11. Archiwum Akt Nowych (AAN), Komunistyczna Partia Polski (KPP) 158/X-9, t. 33.
12. Archiwum Państwowe w Siedlcach (APS), Akta Miasta Siedlce 1909-1950 (AMS), Materiały dotyczące działalności administracji państwowej na obszarze województwa lubelskiego za okres 1934-1935, sygn. 46
13. Borek P., Garnizon Wojska Polskiego w Białej Podlaskiej w latach 1918-1939, Biała Podlaska 2006.
14. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Akta 9 DP, sygn. I. 313.9.31.; I. 313.9.32.
15. CAW, Akta 9 pal, sygn. I.322.9.5.
16. CAW, Kolekcja rękopisów, Historia 22-go pp, sygn. I.400.359.
17. Izdebski J., Dzieje 9 Dywizji Piechoty 1918-1939, Warszawa 2000.
18. Kęsik J., Naród pod bronią. Społeczeństwo w programie polskiej polityki wojskowej 1918-1939, Wrocław 1998.
19. Niewęgłowska A., Działalność oświatowo-wychowawcza Polskiego Białego Krzyża do 1921 roku, [W:] Wychowanie patriotyczno-obronne. Tradycje i współczesność, pod red. R. Kalinowskiego, J. Kunikowskiego i L. Wyszczelskiego, Siedlce 2004.
20. Odziemkowski J., Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej, Warszawa 1996.
21. Odziemkowski J., Spychała B., Duszpasterstwo wojskowe II Rzeczypospolitej, Warszawa 1987.
22. Piłsudski J., Pisma zbiorowe, t. V, Warszawa 1937.
23. Stawecki P., Polityka wojskowa Polski 1921-1926, Warszawa 1981, s. 117.
24. Wyszczelski L., Oświata, propaganda, kultura w Wojsku Polskim w latach 1918-1945, Warszawa 2004.